

Из "Записки от скиталческото лято"

Хосе Ортега-И-Гасет

<notabene-bg.org/read.php?id=9>

В този лов на пейзажи – какво друго е екскурзията – най-едрият дивеч, който догонваме, са замъците и катедралите. Всъщност пред погледа ни пробягват и гледки с по-нежна форма и пъстроцветие. Ала не тях, а тъкмо ненормалната, чутовната гледка на някоя катедрала или замък върху фона на притихналия хоризонт ни приповдига, погледът ни застава нащрек и сме готови да изстреляме емоциите си. Явно в дъното на душата ни се излежава вкусът на читатели на любовните романи, отложила се е една мелодраматична тиня, която моментално се разбунва, щом тези каменни чудовища нахлуят в полето на нашата гледка.

Отляво, в далнината, сред жълтата пшеница плува катедралата на Сеговия, огромен, презокеански, митичен кораб, който анулира със снажното си мощно тяло остатъка от пейзажа. В този час има цвета на маслина. И сякаш пори с абсидата си житните вълни. А между арките ѝ прозира синева, като че ли заплетена в корабни въжета. (...)

Постепенно става разбираемо онова мелодраматично въздействие върху нашата чувствителност, което предизвикват замъците. Във визуалната фауна, която ловува пътешественикът, катедралите и замъците са един междинен вид – между чисто природното и чисто човешкото. Пустият пейзаж, незастроеният пейзаж е само геология. Чифликът или селцето са нещо твърде човешко, бих казал – култивирано, изкуствено. Катедралата и замъкът са нещо друго – история и природа вкупом. Те са сякаш израстък на скалните недра, но в същото време преднамерените им линии излъчват човешки смисъл. С тях пейзажът става напрегнат, превръща се в сцена. Камъкът, остав430ки камък, се зарежда с електричеството на духовния драматизъм. Този синтез винаги ще бъде тайно предпочитан от душите, които още не са обездвижени в калъпа на тесния рационализъм. В своите дълбини човек не почита собствения си разум, гледайки го отвътре, във всекидневната му употреба. Но го вълнува възможността да погледа този разум отвън, да го види като космически феномен, като природна стихия.

Има епохи, в които човечеството забравя това и живее само със себе си, сляпо и глухо за останалата част на Вселената. Такива са епохите на агората, на площадите, на академията и парламента, когато светът смътно се представя като нещо покорно на муниципалните закони, където няма тайни и загадки и човекът със слабия си разум решава всичко. Няма съмнение, това са епохи ясни, но и бедни, ясни, но не и сочни. Това са т.нар. „класически” епохи, в които разумът се свежда до едно провинциално, ограничено съществуване и взема себе си твърде на сериозно. (...)

ИДЕИ ОТ ЗАМЪЦИТЕ.

ЛИБЕРАЛИЗЪМ И ДЕМОКРАЦИЯ

Полезен ще е експериментът да проверим химическия състав на нашата душа чрез реактива на замъците. Така, без много да размишляваме, ще се утаи онова, което е същността на европейския дух.

Отначало замъците ни изглеждат симптом на живот, срещуположен на нашия. И ние побягваме от тях, като търсим убежище в античните демокрации, притежаващи близките нам форми на обществено битие – правото и държавата. Но опитахме ли се да се почувстваме граждани по маниера на атиняните и киритите, нас ни обзема едно странно съпротивление. Античната държава е владеела човека изцяло, без да му оставя нещо за своя употреба. Ето защо от нашите подземия нахлува едно отблъскващо несъгласие с това цялостно разтваряне на личността в колективното тяло на polis или на civitas. Явно съвсем не сме само граждани, както излиза според старстните речи по митингите или в уводните статии на вестниците.

Тогава замъците ни разкриват отвъд своите театрални жестове една съкровищница от инспирации, които напълно съвпадат с това, което е в нашите дълбини. Техните кули са издигнати, за да защитават личността от държавата. Господа, да живее свободата!

Но доколкото само преди миг бяхме викали „да живее демокрацията!“, създава се връзка между тези две изригвания на ентузиазма. В действителност тази връзка е европейската история от последните два века. Либерализмът и демокрацията се объркват в главата ни и често имаме предвид едното, а викаме другото.

Затова си струва от време на време да изтриваме праха от тези понятия, връщайки се към истинския им смисъл. И тогава ще се разбере, че либерализмът и демокрацията са две неща, които изначално нямат нищо общо помежду си и завършват като антагонистични тенденции. Демокрацията и либерализмът са два напълно различни отговора на два въпроса от публичното право.

Демокрацията отговаря на въпроса „Кой трябва да упражнява политическата власт?”. Отговорът е: „Упражняването на политическата власт принадлежи на гражданското общество.”

Но в този въпрос не се третира границите, в които се простира тази власт. Само се определя субектът, който може да претендира за властта. Демокрацията предлага всички да участваме в управлението, с други думи, всички да я носим и упражняваме (всички сме овластени да се намесваме в обществената действителност).

Либерализмът отговаря на съвсем друг въпрос: „Комуто и да принадлежи властта, какви трябва да са нейните граници?” Отговорът звучи така: „Който и да я упражнява, бил той самодържец или народът, обществената власт не бива да бъде абсолютна, правата на личността са приоритетни пред всякакво държавно вмешателство.” Негов е замисълът намесата на властта да се ограничава.

Така става достатъчно очевидна различната порода на двата принципа. Можеш да бъдеш много либерален и съвсем не демократ и обратното – много демократичен, но не и либерал.

Античните демокрации бяха абсолютната власт, по-абсолютна от тази на който и да е европейски монарх от т.нар. абсолютистична епоха. Либералното вдъхновение беше непознато на гърците и римляните. Нещо повече, самата идея индивидът да ограничава властта на държавата, да има някаква част от личността вън от обществената юрисдикция, не би могла да се помести в класическия разум. Това е една германска идея, плод е на духа на хората, които са издигали камък по камък стените на замъците. Там, където германският дух не е достигнал, там и либерализмът не се е прихванал. Така, когато в Русия поискаха да заменят царския абсолютизъм, неговото място се зае от една не по-малко абсолютистка демокрация. Болшевикът е антилиберал.

Публичната власт винаги и навсякъде се стреми да не признава никакви ограничения. Без значение е дали се държи в едни ръце или от всички. Би било наивна грешка да се вярва, че е по силите на демокрацията да се избегне абсолютизмът.

Обратно. Няма по-жесток деспот от дифузния и безотговорен деспотизъм на **демоса**. Затуй този, който е наистина либерал, гледа с боязън и подозрение на своя собствен демократически жар и, тъй да се каже, сдържа сам себе си.

Либерализмът означава в противовес на публичната власт, на държавния закон, предимство на частното право, на една привилегия. Личността остава в една или друга степен вън от онази намеса, към която се стреми всяка власт. Този оригинален принцип за принадлежащата на личността привилегия не е съществувал в историята, докато не е бил постигнат от някои знатни готи, франки, бургундци. Съдържанието на едни или други привилегии днес може да ни изглежда неприемливо. Но това не е важният въпрос. Главното, решаващото е, че за пръв път в света е въведен принципът на свободата, или, както те по-точно са го изразявали – на волността. Сетнешният прогрес се свежда до споровете, от една страна, кои са действията и пространството, в които личността трябва да бъде волна, и от друга – какъв е кръгът на тези, които имат правото на волност. Тук, както и в много други области, западната буржоазия не е надхвърлила подражанието на откритията, направени от старата феодална аристокрация. „Правата на човека” са същата тази волност и нищо повече. В тях намира своя абстрактен и обобщаващ израз юридическата чувствителност на средновековието, което ни изглежда противоположност на нашата епоха само

поради нашето късогледство. Владетелите на тези къщи – чудовища, които наричаме замъци, са преподали урок по либерализъм на галороманските, келтиберийските, на тосканските маси.

Интересното е да се отбележи, че във Франция винаги, когато някой от църковния и анти-либерален лагер пише история, слага ударение върху галороманския елемент, който е абсолютистският фактор във френската нация. А вдъхновените от либерализма, но объркани от предразсъдъците от последно време не се осмеляват да потвърдят франкския принос, макар че тайно му симпатизират. (...)

Имам усещането, че нашите идеи за средновековието много скоро ще се променят, не са могли досега да гледат на нещата с необходимата простота и проникателност. Така например немските историци, срамувайки се, че техните германски предци са били така малко демократични, упорстват в усилията си да насилват фактите, за да демонстрират, че те вече са познавали общественото право. Разбира се, че са го познавали. Това е нещо така съществено за човешкото съжителство, че не би могло да бъде подминато. Въпросът е обаче, кое да преобладава – частното над общественото или обратно. Германецът е бил повече либерал, отколкото демократ. Средиземноморецът – повече демократ, отколкото либерал. Английската революция е очевиден пример на либерализма, Френската – на демократизма. Кромвел иска да ограничи властта на краля и парламента. Робеспьер иска да управляват клубовете. Това обяснява защо *droits de l'homme* (правата на човека – бел. прев.) влизат в Конституционното събрание на Франция посредством САЩ. Французите, тези средиземноморци, ги е интересувало най-вече *égalité* (равенството – бел. прев.).

* José Ortega y Gasset, *Notas del vago esío.* – en José Ortega y Gasset, *Obras completas, seg.* Ed. Madrid 1950, tomo II, pp.413-451

Превод от испански: Лазар Копринаров